

Kunst heißt: ein Zeichen setzen

TEKST: LINDA NOORDHUIS
FOTOGRAFIE: KLAAS HUIZINGA

“Mijn ouders zeiden: ‘Wir gehen in den Westen.’ Ik mocht niks vertellen. Ik denk nu voor het eerst: best gevaarlijk eigenlijk dat ze dat tegen een tienjarig kind gezegd hebben. Je mocht alleen met toestemming op bezoek in het Westen.

In Erfurt had je een Heksentanzplatz. Daar had je een rode wenssteen, dat was een begrip. Ik ben er drie keer omheen gelopen en heb voor mezelf gezegd: Das wir gut in den Westen kommen. Das wir gut in den Westen kommen. Das wir gut in den Westen kommen.

Ik heb toen in Erfurt stil uit het raam gekeken; de kinderen liepen er allemaal langs en ik wist ik dat ik ze voor het laatst zag. De vriendin die bovenin een kazerne-achtig huis woonde, waar het altijd naar leer rook omdat haar moeder lederhosen naaide. Als ze een pas gemaakte broek had, dan ging ze op straat zitten of in de tuin en ik moest haar aan haar handen door de drek trekken zodat de kont lekker vuil werd: niets is erger dan nieuwe lederhosen. Mijn vriendin Ute, die woonde heel mooi en had een tuin met hoge ro-dodendrons. Haar vader was professor in het ziekenhuis. Ik mocht met hen voor het eerst mee in een auto: zo’n ronde auto, een Wartburg.”

Christine is in 1958 gevlucht. Oost-Duitsland liep leeg - elke dag vluchtten duizenden - daarom werden de prikkeldraadversperringen in 1961 vervangen door de muur. Ze vertelt met een Duits accent over haar vlucht uit de DDR, aan haar keukentafel met zicht op het zilte wad. Af en toe een sigaret rokend, haar blik gericht op drie muurvullende aquarellen van haar vader. Ze woont hier met haar man met grote snor: Arnold Kriesch, gepensioneerd commandant van Cavalerie Schietkamp (CSK) de Vliehors, met wie ze twee dochters kreeg.

“Als je moet vluchten en over de wereld dwaalt, dan is het enige doel van de meeste mensen dat ze ergens opgenomen willen worden en ook hun verhaal kunnen laten horen. En dat gebeurt niet. Nu

ook niet met vluchtelingen, die worden opgesloten en niemand vraagt naar hun verhaal. Ik vind dat deze verhalen gehoord moeten worden. Het zijn maar woorden, zo belangrijk is het niet - en iedereen heeft een verhaal - maar toch wil ik ook graag dat mijn verhaal gehoord wordt.”

Leef je leven vooruit

Dat vader Heinz Stüwe als zeventienjarige tankchauffeur was, heeft hij nooit aan Christine verteld, wel aan Arnold. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog reed hij met een eenheid van jongens tussen de vijftien en achttien jaar met tanks op de trein richting oostfront, waar ze tegen de Russen moesten vechten. Die trein stond meer stil dan dat hij reed, omdat hij beschoten werd door de geallieerden; wellicht ook door de Russen. Een Duitse sergeant-majoor heeft de levens van die kinderen gered door een levensgevaarlijke beslissing te nemen: ‘Wij lopen nu de andere kant uit, naar het westen.’ Ze zijn in Amerikaanse gevangenschap terecht gekomen.

De vader van Christine had een afspraak

met zijn familie gemaakt: als de oorlog is afgelopen dan zien we elkaar in Rathmannsdorf. “Duitsland is altijd alleen maar de vijand geweest, maar miljoenen Duitsers zijn toen ook gevlucht vanuit Oost-Pruisen, op weg naar het westen, met een kar en een paard. Die beelden zie je nu weer in de huidige wereld. Ze werden ‘vergewältigt’ door de Russen, mijn oma heeft geschreeuwd om te voorkomen dat ze zou worden verkracht. Daar werd nooit meer over gesproken, ik wist niks over de oorlog. Omdat Duitsland veel ellende heeft veroorzaakt, durfden ze niet over hun eigen ellende te praten. Er kan nu aandacht aan worden gegeven, dat daar ook verschrikkelijke dingen zijn gebeurd.

Vader was negentien en ingekwartierd op de bovenverdieping van een huis in Rathmannsdorf met zijn moeder en zus Sigrid. Beneden in dat huis woonden mijn andere opa en oma. Mijn moeder was ook negentien en best een mooie vrouw. Bij de geboorte van mijn dochter heeft ze het me verteld. Ik zie haar nog zitten: ‘We zijn samen weggelopen en toen ben jij verwekt.’ Ze moesten trouwen. Wij woonden later in Erfurt, de hoofdstad van Thüringen: heel mooi. Vader was docent op het

Pedagogisch Instituut, de opleiding voor leraar voor kunst.

Hij vertelde naderhand dat er in de DDR - net als in de bijbel - zeven vette en zeven magere jaren waren. In de vette jaren was de politiek soepel en draaiden de tv-antennes op de daken letterlijk een beetje naar het Westen. Daarna ging de partij in de magere jaren de teugels aantrekken. Mijn vader moest met zijn collega's 's nachts eruit om op het instituut te komen. Een collega had een pakje uit het Westen ontvangen en hij werd helemaal klein gemaakt. Iedereen zat erbij terwijl hij werd vernederd en dacht: Ik moet mijn mond houden en mijn eigen kant opgaan. Het betekende voor mijn vader en - naar we later ontdekten - acht van zijn collega's, dat ze vluchtten.

Vanuit Oost-Berlijn gingen mijn moeder en ik met de S-Bahn, naar Bahnhof Friedrichstraße in West-Berlijn, de eerste halte na de grens, zogenaamd voor bezoek aan een tante. Ze woonde daar met haar man en zoon. Die jongen heeft toen tot mijn ergernis een sinaasappel niet geschild en opgegeten maar gewoon zo'n beetje de helft eruit gebeten en de rest weggegooid. Bij ons in de DDR hadden we de dikke mevrouw van de benedenverdieping, die had met Kerst een sinaasappel met die dingen erin - kruidnagels, ja - en die stond op de schoorsteen. Wij mochten daar dan alleen even naar kijken.

Mijn vader is veertien dagen later gekomen. Net als wij met maar één koffertje, zogenaamd om ons op te halen. We gingen eerst naar de opvang Mariënveld in Berlijn en werden daarna verdeeld in kleinere groepen over de stad: je wachtte tot je uit kon vliegen, vanuit West-Berlijn, dat midden in de DDR lag. Wij zaten toen aan de Kuhrfürstendamm, hoek Fasanenstraße, dat is nu Haus des Buches, heel mooi, een tuin met een grote boom. We hadden alle familie in de DDR achtergelaten. Opa en oma daar kon ik later niet naartoe - dat werden hele vreemde mensen voor mij - en als kind leef je je leven alleen maar vooruit. Vanaf dat moment in de BRD waren we altijd alleen met zijn drietjes.

Vader werd ondervraagd - dat gebeurde vooral met de notabelen - door de Amerikanen, Engelsen en Fransen en hij wilde terug naar Erfurt, want hij vond het verschrikkelijk. Mijn moeder heeft hem tegengehouden. We vlogen uit naar een reusachtig opvangkamp in het Zwarte

Woud, waar vader solliciteerde als leraar op de basisschool in Ostertimke: zes klassen in een lokaal. Daarnaast woonden we. Zijn diploma's werden niet erkend. We hadden geen papieren - die durfden ze alle twee niet mee te nemen - en ik werd later alleen teruggestuurd naar Oost-Berlijn, om bij tante Sigrid papieren op te halen, zodat zij überhaupt wat papieren hadden.

Tante Sigrid heeft ons huis in de DDR leeggehaald; alle bezittingen weggegeven, waaronder de schilderijen. Daar was mijn vader boos en verdrietig over. Dramatische toestanden. Daarom was ik zo zuinig op die schilderijen en ben ik zo gevoelig om zijn werk makkelijk weg te doen. Ik heb twee vrouwen ooit een schilderij van mijn vader cadeau gegeven, maar dat durfde ik eigenlijk niet te doen. Dit is het enige waar ik mij aan vast kan houden. Vrienden hebben misschien een ring van hun moeder die van hun oma was; dat is hun geschiedenis. Dat heb ik met zijn kunstwerken. Dit zijn mijn diamanten.

Met kunst in Oost-Duitsland mocht je maar tot zover gaan: dat was een stijl van 'Arbeiter' en 'Bauern' met hun hamer en sikkel. En dan is mijn vader naar West-Duitsland gevlucht. Dat was net in de tijd dat kunstenaars helemaal vrijgelaten werden. Je ging een fiets neerzetten en zei: 'Dat is in principe toch kunst?' - of een stoel met spijkers erop en je zei: 'Dat is ook kunst.' Je moest je aanpassen en als gevluchte kunstenaar dacht je: wat moet ik hiermee? Dus eerst was er 'hamer-en-

sikkelkunst' in de DDR, toen in de BRD de vrije kunst.

Vaders baan als leraar aan het Pedagogisch Instituut in de DDR was zijn grootste liefde. Hij moest na de vlucht opnieuw examens doen aan de universiteit van Oldenburg en werd na die basisschool in Ostertimke leraar Kunst, Biologie en Duits op de middelbare school in Zeven, een minder goede positie dan hij gewend was. Door collega's en leerlingen werd hij geadoreerd terwijl hij thuis moeilijk benaderbaar was. Het was voor mijn moeder en mij lastig om een gesprek te voeren met mijn vader. Zijn frustratie en verdriet hebben hem de rest van zijn leven parten gespeeld.

Toen ik zeventien was, verhuisden we naar een eigen huis in Zeven. Daar was een kazerne, daar kwamen Nederlanders. Er was een danslokaal waar meisjes in de huwbare leeftijd vijf uur lang aan één biertje zaten te lurken. Die Nederlandse jongens, dat was wat anders dan die jongentjes uit provinciestadje Zeven: met hun leuke open koppen, zo schattig Duitssprekend wat ze op de middelbare school geleerd hadden. Heel wat vriendinnetjes van mij zijn 'gesneuveld' en ik ook. Zo kwam Arnold bij mij."

Houvast aan het verleden

Na het overlijden van haar moeder op 54-jarige leeftijd, kwam haar vader veel naar Vlieland. Arnold was daar sinds 1980 gestationeerd als commandant van het

CSK. Heinz Stüwe werd een geweldige opa voor zijn kleinkinderen Saskia en Martine. Voor Arnold was het bijzonder om zijn schoonvader soms twee maanden lang over de vloer te hebben. Een mogelijk probleem loste zich vanzelf op: Heinz Stüwe vertrok 's ochtends om negen uur met schilderspullen onder de arm en kwam 's avonds om zes uur weer terug. Hij herkende in het landschap van Vlieland het landschap van zijn vroegste jeugd aan de Ostsee. "Op Vlieland bloeide hij helemaal op; hij voelde zich thuis en happy en begon weer te schilderen: dat zijn de Vlieland-schilderijen."

Christine haalt een olieverfschilderij met een zelfportret van haar vader van boven. Ze geeft aan dat ze het nog steeds lastig vindt om naar hem te kijken, draait het schilderij om en kijkt nu naar de achterkant van haar vader. "Vrienden hebben hier wel eens gezegd: 'Hoe kun je nou zoveel schilderijen ophangen?' Altijd hingen bij ons schilderijen, ik ben hierin groot geworden. Het hele huis timmer ik vol met zijn schilderijen, het zijn ijkpunten, herinneringen. Ja, dat is mijn enige houvast aan het verleden: Erfurt, Ostertimke, Zeven en toen kwam Vlieland.

Het was een discussiepunt tussen mijn vader en mij: wat is kunst en wie beoordeelt dat? Als ik iets niet mooi vond, dan kon mijn vader zeggen: 'Dat komt omdat je er geen verstand van hebt.' Je kunt een tafel alleen maken als je er scholing in hebt gehad. Van mijn vader heb ik niet het schildertalent overgenomen - hij vond

het niks als vrouwen zo nodig moesten schilderen - wel heb ik geleerd om vrij te denken, altijd nieuwsgierig te zijn en een eigen mening te vormen."

Het is lastig om te bepalen wat haar lievelingswerk van haar vader is. Ze houdt van de vuurtoren met een zon erin als door een kind geschilderd. "Die vind ik heel grappig. Wat heeft hij toen gedacht toen hij dat geschilderd heeft? Ik kies toch het uitzicht vanuit mijn slaapkamerraam achterin ons huis in Ostertimke; absoluut geschiedenis, toen was ik elf, net Berlijn achter de rug, ik was er tot mijn viertiende, vijftiende. Er was alleen een bos voor en een meertje om op te schaatsen; vanuit dat huis heb ik zo vaak zwaarmoedig uit het raam gehangen en naar de sterren gekeken."

Naast de kunstwerken heeft Christine nog iets van haar vader: de porseleinen Rosenthal-borden - met werken en citaten van Duitse kunstenaars - die hij verzamelde in West-Duitsland. Eén heeft de tekst: Kunst heißt: ein Zeichen setzen. "Denk aan een hond die even zijn beentje omhooghoudt. Daar kun je op los fantaseren. In het Duits is 'ein Zeichen setzen', een markering zetten in de tijd. Kunst is een punt, een markering in de (kunst) geschiedenis - ze hebben in een bepaalde tijd iets geschilderd. Dan kon dat en dan mocht dat, snap je, zó. Het is een herinnering. Er komt ook politiek bij, dat is een groot ding. De tijd openbaart zich ook in de kunst."

Baarmoeder

"Wat jij nu doet, luisteren naar verhalen van anderen, dat doen de mensen niet meer. Niet dat het vroeger beter was, maar opa en oma vertelden elkaar verhalen in hun dorp en nu zitten mensen voor de buis. Ik vond het heel fijn om jou een verhaal te vertellen, terwijl ik je helemaal niet ken. Niet dat mijn verhaal zo belangrijk is, maar het is een verwerking. Wat dit eiland dan voor mij betekent? Misschien is het dat ik jaloers ben dat Vlielanders iets bijzonders hebben, een soort geborgenheid. Ik heb wel eens gezegd: 'Vlieland is een baarmoeder', maar voor mij is dat eigenlijk 'Herr Kriesch' en de kinderen; Vlieland is ook maar een plek en niet het middelpunt van het heelal."

De expositie Heinz Stüwe, een kleurrijke herontdekking is tot september 2020 te zien in Galerie Vlieland Maritiem, Dorpstraat 94, Vlieland.

Wilt u alle verhalen lezen uit de rubriek Kijk Mijn Kunstwerk, Vlieland? Reserveer uw exemplaar van het boek via mail info@trompshuys.nl en zet Kijk Mijn Kunstwerk in de onderwerpsregel. Een expositie met de kunstwerken en fotoportretten volgt in Museum Tromp's Huys, zie voor de meest recente info www.trompshuys.nl.

Kijk Mijn Kunstwerk is een project voor Museum Tromp's Huys. Vanuit atelierwoning Studio Betzy - ook wel bekend als de Duiventil - interviewt Linda Noordhuis Vlielanders, eilanders en badgasten over het verhaal achter hun favoriete kunstwerk. Het kunstwerk kan van alles zijn: een foto, een schilderij, beeld of sieraad. Fotograaf Klaas Huizenga maakt portretten van de geïnterviewden en het werk.